

Березовський А. А.,
к.ю.н., доцент, директор Інституту
національного та міжнародного права
Міжнародного гуманітарного університету

Березовська Н. Л.,
к.ю.н., доцент кафедри кримінального права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ПОНЯТТЯ СИСТЕМИ ПОКАРАНЬ

Анотація. У роботі на основі аналізу кримінального законодавства України та точок зору, представлених у літературі, зроблено висновок про доречність зміни назви ст. ст. 51, 98 з «Види покарань» на «Система покарань» та про приведення систему покарань у відповідність із принципами її побудови.

Ключові слова: види покарань, система покарань.

Постановка проблеми. Актуальність теми обумовлена такими чинниками. В ст. ст. 51, 98 Кримінального кодексу (далі — КК) України закріплені «Види покарань», що, на нашу думку, не відповідає змісту даних статей, не сприяє вирішенню проблеми можливого вибору покарань засуджених у межах санкції статті КК України.

Метою статті є спроба проаналізувати поняття системи покарання, встановити зв'язок між поняттям системи покарання і санкціями статей КК України, вказати на можливі шляхи вирішення проблеми системи покарань.

Аналіз останніх досліджень та виокремлення нерозв'язаних проблем. Поняттю системи покарань було приділено увагу вченими кримінального профілю Л. В. Багрій-Шахматовим, Р. Р. Галіакбаровим, С. Ф. Мілюковим, А. А. Пінаєвим, С. В. Познишевим, О. В. Старковим та ін. Однак, у світлі дії КК України 2001 року, який закріпив ст. 51, що містить види покарань, які можуть бути застосовані до повнолітніх злочинців, та ст. 98, що містить види покарань, які можуть бути застосовані до неповнолітніх, вважаємо обґрунтованим буде звернутися до системи покарань та її реалізації щодо засуджених.

Викладення основного матеріалу. У кримінально-правовій літературі майже однотайно систему покарань розглядають з позиції «перелікового,» підходу.

Так, Т. А. Леснієвські-Костарева вважає, що система покарань — це «встановлений в кримінальному законі вичерпний перелік видів покарань, розташованих у певному порядку» [1, 330].

В. В. Сташис доповнив це поняття ознакою «обов'язковий для суду» і виклав поняття системи покарань таким чином: «встановлений кримінальним законом і обов'язковий для суду вичерпний перелік видів покарання, розташованих у певному порядку за ступенем їх тяжкості» [2, 306].

В. В. Скибицький також розуміє під системою покарань «визначений кримінальним законом і обов'язковий для суду перелік покарань, розташованих у певній послідовності залежно від їх тяжкості» [3, 488].

Майже збігається із вищезазначеними й поняття, яке дає І. Г. Поплавський, розуміючи під системою покарань «встановлений кримінальним законом вичерпний перелік покарань, суворо обов'язкових для суду і розміщених в певному порядку» [4, 134].

А. І. Коробєєв вважає, що система покарань — це «встановлений кримінальним законом цілісний та вичерпний перелік видів покарань, суворо обов'язкових для суду та розташованих в певній послідовності та залежності від їх функціонального призначення, а також характеру і порівняльної тяжкості» [5, 135].

Л. В. Багрій-Шахматов, проаналізувавши точки зору вчених з цього приводу, дійшов висновку, що систему покарань можна визначити як «встановлений українським

кримінальним законом вичерпний, такий, що не підлягає довільному змінненню, обов'язковий для суду перелік покарань, розташованих в певному порядку, і такий, що залежить від тих основних завдань, які вирішуються нашою державою в процесі її історичного розвитку» [6, 454].

Л. Д. Заркуа у колективному підручнику зазначає, що система покарань — це встановлений Кримінальним кодексом України обов'язків і вичерпний для суду перелік видів покарань, які розміщені в певному порядку [7, 221].

Т. І. Нікіфорова у колективному навчальному посібнику вказує, що система покарань — це закріплений у Кримінальному кодексі України обов'язковий для суду вичерпний перелік видів покарань, які розташовані у порядку зростання їхньої тяжкості [8, 108].

Л. Л. Кругліков під системою покарань розуміє вже не перелік, а сукупність видів покарань, при цьому під системою покарань він розуміє «встановлену кримінальним законом та таку, що носить вичерпний характер, сукупність видів кримінального покарання, розташованих в певній послідовності згідно зі ступенем їх тяжкості, та таких, які є взаємодоповнюючими та замінюючими одне одного» [9, 86]. Уявляється, що певна послідовність вже не може бути сукупністю.

О. В. Старков та С. Ф. Мілюков також є «прихильниками» терміна «сукупність». При цьому вони відмовляються від «перелікового» підходу та під системою покарань розуміють «сукупність передбачених кримінальним законом видів державного примусу, які перебувають у відносинах взаємозв'язку, взаємозалежності й взаємозамінності, здатні забезпечити досягнення цілей кари (відновлення соціальної справедливості), загального й спеціального попередження, а також виправлення злочинця, призначаються судом за конкретні злочини, виходячи із принципів кримінального права» [10, 13].

У наведеному понятті така складова, як взаємозамінність, уявляється, несе неабияке змістовне навантаження щодо системи покарань.

Наприклад, законодавець передбачив у КК України окремий розділ, присвячений особливостям кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх, при цьому санкції статей

Особливої частини КК України, як правило, доводять, що система покарань неповнолітніх «відірвана» від них.

Сьогодні до неповнолітніх, визнаних винними у вчиненні злочину, суд із усіх передбачених покарань фактично застосовує і може застосувати, як правило, позбавлення волі. Законодавець передбачив п'ять основних видів покарання, що можуть бути застосовані до неповнолітніх: штраф, громадські роботи, виправні роботи, арешт та позбавлення волі на певний строк. Громадські роботи, виправні роботи, арешт не застосовуються до осіб, які не досягли 16-літнього віку. Ця проблема гостро торкається, насамперед, осіб, яким ще не виповнилося 16 років та яким за чинним КК України суд може застосувати лише штраф та позбавлення волі на певний строк. При застосуванні судом до таких осіб у переважній більшості випадків можливість призначити штраф дуже мала. Методом виключення ми доходимо висновку, що залишиться лише позбавлення волі на певний строк, яке може бути застосоване без виключення в тому числі і до неповнолітніх з 14 років.

Для неповнолітніх 16-18 років ситуація дещо покращена. До таких осіб за тих же умов можуть бути застосовані штраф, громадські роботи та, якщо особа працює або навчається, виправні роботи. Якщо підстав для сплати штрафу не буде і особа не працює та не навчається, залишаються громадські роботи, які передбачені в санкціях Особливої частини КК України вкрай рідко, та знову ж таки позбавлення волі на певний строк.

Сьогодні, на наш погляд, система покарань для повнолітніх громадян є більш гуманною, ніж система покарань неповнолітніх.

Якщо ж система покарань буде не лише обов'язковим для суду переліком покарань, розташованих залежно від ступеня тяжкості, а буде містити такі складові, як «взаємозамінність», «досягнення цілей покарання», «на принципах кримінального права», система покарань набуде якісно нового змісту та буде служити принципам гуманізму, справедливості, взаємозамінності, економії заходів державної репресії, рівності, індивідуальності, примусовості.

У літературі при тлумаченні положень ст. 51, 98 КК України часто зазначається, що «вказані в статті види покарань створюють

систему» [11, 258]. Або ж при викладенні вказаних питань зазначають: «система і види покарань» [5, 135].

Уявляється, слід дати визначення поняттю системи як загального по відношенню до поняття системи покарань.

С. І. Ожегов під системою розумів «певний порядок в розташуванні і зв'язку частин чого-небудь, в діях» [12, 624].

Великий енциклопедичний словник трактує систему як «множинність елементів, які знаходяться у відносинах і зв'язках один з одним, утворюють певну цілісність, єдність» [13, 1101].

Тому не викликає сумніву доречність і законодавцю виправити помилку, яка міститься в назвах ст. ст. 51, 98 КК України.

Висновки. Для досягнення даної мети слід: 1) змінити назви ст. ст. 51, 98 з «Види покарань» на «Система покарань»; 2) привести систему покарань у відповідність із принципами її побудови. При цьому вид покарання, за належних на те умов, не буде найбільш суворим із всіх можливих, які можуть бути застосовані до засудженої особи.

Література:

1. Уголовное право : словарь-справочник / Авт.-сост. д-р юрид. наук Т. А. Лесниевски-Костарева. — М. : НОРМА-ИНФРА-М, 2000. — 432 с.
2. Кримінальне право України. Загальна частина : підруч. для студ. юрид. спец. вищ. закл. освіти / М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов [та ін.] ; за ред. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. — К. ; Х. : Юрінком Інтер, Право, 2001. — 416 с.
3. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол.: Ю. С Шемшученко (голова) [та ін.]. — К. : Укр. енцикл., 1998. — 736 с.
4. Уголовный кодекс Украины : комментарий / под ред. Ю. А. Кармазина и Е. Л. Стрельцова. — Х. : Одиссей, 2001. — 960 с.
5. Уголовное право Российской Федерации. Общая часть : конспект лекций / под ред. проф. Л. В. Иногамовой-Хегай. — М. : ИНФРА-М, 2002. — 200 с.
6. Уголовне право України : навч. посіб. / за заг. ред. Л. В. Багрії-Шахматова. — О. : ОНМУ, 2004. — 676 с.
7. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / Відп. ред. заслужений діяч науки і техніки України, доктор юридичних наук, професор Є. Л. Стрельцов. — Х. : Одиссей, 2010. — 328 с.
8. Кримінальне право України. Загальна частина : навчальний посібник / За редакцією О. М. Омельчука. — К. : Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2010. — 208 с.
9. Кругликов Л. Л. Практикум по уголовному праву. Общая часть. Особенная часть : учеб. пособие / Л. Л. Кругликов. — М. : БЕК, 2002. — 352 с.
10. Старков В. О. Наказание: уголовно-правовой и криминологический анализ / В. О. Старков, С. Ф. Милюков. — СПб : Юрид. центр Пресс, 2001. — 461 с.

11. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України : у 2 ч. / за заг. ред. М. О. Потєбенька, В. Г. Гончаренка. — Ч. 1. — К. : ФОРУМ, 2001. — 393 с.

12. Ожегов С. И. Словарь русского языка: около 57 000 слов / под ред. чл.-кор. АН СССР Н. Ю. Шведовой. — 18-е изд., стер. — М. : Рус. яз., 1987. — 797 с.

13. Большой энциклопедический словарь. — 2-е изд., перераб. и доп. — М. : Большая рос. энцикл., 1998. — 1456 с.

Березовский А. А., Березовская Н. Л. Понятие системы наказаний

Аннотация. В работе на основе анализа уголовного законодательства Украины и точек зрения, представленных в литературе, сделан вывод об уместности изменения названия ст. ст. 51, 98 с «Виды наказаний» на «Система наказаний» и о приведении систему наказаний в соответствии с принципами ее построения.

Ключевые слова: виды наказаний, система наказаний.

Berezovskiy A. A., Berezovska N.L. The concept of punishment

Summary. The work on the analysis of the criminal laws of Ukraine and viewpoints presented in the literature, the conclusion about the appropriateness of changing the name of art. century. 51, 98 with «penalties» to «system of penalties» and bring about a system of punishments in accordance with the principles of its construction. The work on the analysis of the criminal laws of Ukraine and viewpoints presented in the literature, the conclusion about the appropriateness of changing the name of art. century. 51, 98 with «penalties» to «system of penalties» and bring about a system of punishments in accordance with the principles of its construction.

Keywords: types of sentences, the system of punishments.